

Szécsi Gábor

Alkotói narratívák és értelmezési keretek az online térben

„A fehér vászon megadja magát és zsiros termékeny humusszá változik át.
Formák és vonalak születnek rajta.
Már olyan mint a bibliai Paradicsomkert.
Csupa szín
csupa stabilitás és mozgás egyszerre.
Nincsenek határai a végtelenbe tágul és magába foglalja mindazokat,
akik ízlelni tudják a fájdalom kéjét és az alkotás örömét.
A festő elvégezte feladatát és sétálni megy az emberek közé.”
Kassák Lajos: Múterem (1962)

39

Bevezetés

A történetalkotásra és -feldolgozásra való fogékonyság univerzális, az emberi megismerés és kommunikáció minden területén megjelenő, enteremtő emberi képesség. Az észlelt jelenségeket értelemmel felruházó, narratív gondolati sémák alkalmazása iránti igény alapvető kognitív szükséglet. Minden emberi cselekedet történetek metszéspontjában válik társadalmilag és kulturálisan értelmezhető eseménysorrá. Történetek strukturálják az individuum számára a múltat és a jövőt; narratívák segítségével kapcsoljuk össze múltbeli tapasztalatainkat a jövőre vonatkozó terveinkkel, elvárásainkkal. Történetekben rendeződnek el a helyes és helytelen cselekedetekkel, lényeges és lényegtelen dolgokkal kapcsolatos képzetek, és narratívák szolgálnak a cselekvések morális értékelésének keretétül is. Mint Georges Lakoff és Sriní Narayanan tanulmányában olvashatjuk, a „narratívák teszik lehetővé számunkra, hogy értelmesen funkcionáljunk a világban, és központiak legyünk az öntudat számára”.¹

Narratívák nélkül a világ értelmezhetetlen fenomének kaotikus halmazaként jelen meg a gondolkodó, kommunikáló, alkotó individuum előtt, aki e történetek nélkül képtelen lenne megérteni és megjeleníteni az emberi kapcsolatokat tartalommal feltöltő kommunikációs szándékokat, hiteket, vágyakat. Történeteket mesél arról, mit tehetne és mit tesz az adott kommunikációs szituációban, és miért éppen az adott aktust választotta az általa megosztani kívánt információk közlésére. A történetek által sugallt kommunikációs intenciók a tudat narratív struktúrája révén válnak megragadhatóvá a vevő számára. A kódolt, dekódolt jelentéseket meghatározó fogalmi viszonyok narratív módon strukturálódnak, és jelenítenek meg különböző komplexitású cselekvési szituációkat az elmében. A legelemibb cselekvési helyzetektől a legkomplexebb szituációkig történetek építőelemeiként elrendeződő eseménystruktúrák fogalmi reprezentációi biztosítják a megértés feltételeit. E fogalmi viszonyokat kons-

---

¹ LAKOFF, George - NARAYANAN, Sriní: „Toward a Computational Model of Narrative” = *Computational Models of Narrative: Papers from the AAAI Fall Symposium*, 2010, 24.

tituló narratívák révén az információkat történetekbe rendező és ily módon feldolgozó ember voltaképpen történetként éli meg saját életét is. A megértés folyamatában maga is egy, a kommunikációs partnerrel közösen felépített narratíva részévé válik. Kommunikációs céljainak megfelelően történeteket használ fel, és a vele történetekre parabolikusan rávetítve azokat értelmezési keretet, magyarázatot keres, hogy beazonosítsa a vele történt események okait, megtalálja bennük saját szerepét.

Történetek szövik át az ember alkotó tevékenységét is. Minden emberi alkotás az alkotó ember szándékait, hiteit, vágyait megjelenítő történetek sorát hordozza magában, amelyek nélkül a létrehozott mű értelmezhetetlen vizuális és/vagy akusztikai ingerek összességéként funkcionálna a világban. Éppúgy jelen vannak ezek a történetek az irodalmi, képzőművészeti és zenei alkotásokban, mint a filmben, a táncban vagy a pantomimban. Mint Roland Barthes írja, a narratíva, „mint az élet, csak úgy egyszerűen van”.² A narratíva olyan különleges, az emberi lényegét megjelenítő metakódként működik az alkotói folyamatokban, amely lehetővé teszi, hogy az alkotói szándékok megragadásával az alkotó és a befogadó által ismert közös világgal kapcsolatos üzenetek szabadon áramolhassanak az adott kultúrákban vagy a különböző kultúrák között. Ezért juthat arra a következtetésre a narratívák történelmi megismerésben játszott szerepét vizsgáló Hayden White, hogy a narratíva természetéről beszélni nem kevesebbet jelent, „mint vizsgálódásunk tárgyává tenni a kultúra egészét, sőt, mondhatnánk az egész emberiség természetét”.³

Tanulmányomban arra kívánok rávilágítani, hogy valamennyi emberi alkotás értelmezése a fenti, pszichológiai szempontokat megjelenítő, általánosabb narratívakeretben történik. Ez az általános keret olyan narratívákat is magában foglal, amelyeket az alkotó az alkotás tárgyához, az alkotási folyamathoz vagy az alkotás bemutatásának közegéhez való viszonyáról „mesél el” az általa használt alkotói eszközök, megjelenítési formák, stíluselemek stb. segítségével. Mint arra a továbbiakban rá kívánok mutatni, az emberi alkotások révén megjelenített történetek két egymással szorosan összefonódó narratívaformát feltételeznek: minden explicit, „elmesélt” történet a háttérben rejlő intenciókat, szándékokat, hiteket és vágyakat megjelenítő élettörténetek, implicit narratívák révén nyer jelentést a befogadó számára, aki e két narratívareteg együttes feldolgozásával talál választ arra a kérdésre, hogy az adott szituációban lehetséges, társadalmilag elfogadott és értelmezhető aktusok közül a közlő milyen indítékok alapján választotta ki a számára legmegfelelőbbnek tűnő üzenete közvetítésére. Ebből következően az alkotások által sugallt narratívák megértése feltételezi az alkotások bemutatására, közzétételére irányuló alkotói szándékok reprodukálását is. Más szóval, az alkotás bemutatásának közegével kapcsolatos társadalmi és alkotói narratívák éppúgy tárgyai az interpretáció folyamatának, mint az alkotások által megjelenített valamennyi más, az alkotói szándékokat, hiteket, vágyakat érzékeltető történetek. Mint arra tanulmányomban fel szeretném hívni a figyelmet, különös megvilágítást kap ez a jelenség egy olyan időszakban, amikor az online médiafelületeken közzétett alkotásokról zajló diskurzusok közegét minden eddiginél erő-

² BARTHES, Roland: *Introduction to the Structural Analysis of Narratives = Image, Music, Text*. New York, 1977, 79.

³ WHITE, Hayden: *A történelem terhe*. Bp., Osiris, 1997, 103.

teljesebben befolyásolják az új média által generált és közvetített narratívátípusok. Az új médiában való megjelenés háttérben rejlő alkotói intenciók, szándékok az alkotások értelmezési keretévé váló és az alkotók online médiához való viszonyát is sugalló implicit narratívák révén válnak megragadhatóvá, és kölcsönöznek sajátos jelentésárnyalatokat a megértett és befogadott műveknek. Ez pedig szükségszerűen vonja maga után az online térben megjelenő alkotói narratívák mediatiszációjának folyamatát.

1. A narrativitás szintjei

A továbbiakban tehát induljunk ki abból a feltevésből, hogy a kommunikációs aktusok során közvetített narratívák különböző szintjei általános értelmezési keretet kínálnak a kommunikációs szándékok reprodukálásához! Ha elfogadjuk ezt a hipotézist, akkor az sem lehet kétséges számunkra, hogy a narratív módon elrendeződő értelmezési sémák segítségével tudunk például az alkotásait egy általa kiválasztott közegben bemutató művésznek speciális hitet, vágyat, reményt vagy félelmet tulajdonítani, és ezáltal az alkotásai közzétételére irányuló intencióira következtetni. A valamilyen közegben (pl. nyomtatásban, kiállításon, hangversenyteremben vagy online felületen) megjelenő alkotások értelmezésekor a mű által közvetlenül megjelenített explicit narratívák mellett a narratívák megalkotása és közvetítése háttérben rejlő kommunikációs szándékokat, hiteket, vágyakat stb. megvilágító implicit narratívák reprodukálására is sor kerül. Az adott közegben elérhetővé tett alkotás e szándék tulajdonítási processzusban válik értelmezhetővé a befogadó számára. Az alkotás fókuszában lévő történet így az alkotás közegével kapcsolatos egyéni és társadalmi narratívák, valamint az alkotói szándékokat, hiteket, vágyakat megvilágító narratívák metszéspontjában válik interpretáció tárgyává. Más szóval, egy alkotás befogadásának folyamatát az alkotói szándékokat, hiteket, vágyakat, attitűdöket megjelenítő narratívák komplex rendszere határozza meg. Így kaphatunk például arra a kérdésre is választ, hogy egy művész miért az adott közeget tartotta leginkább alkalmasnak műve közzétételére, és hogy az adott közeggel kapcsolatos alkotói attitűdjei miként váltak a mű interpretációjakor megragadott jelentéstartalmak integráns elemeivé. Így a mű értelmezésének folyamata szükségszerűen integrálja azt a mindennapi kommunikációs tevékenységet segítő leíróelméletet is, amit népi pszichológiának hívunk.

Mint arra a kérdéskörrel kapcsolatos tudatfilozófiai elemzések is felhívják a figyelmet, a népi pszichológia elsődleges funkciója, hogy a kommunikatív kapcsolatban lévő emberek a felismert viselkedési mintázatok tükrében szándékokat, hiteket, vágyakat stb. tulajdonítsanak egymásnak egy adott szituációban, és ez alapján értelmezzék vagy jósolják meg egymás cselekvéseit. A népi pszichológia prediktív ereje teremt meg az egymással kommunikatív viszonyba kerülő felek részéről a megértés, az empátia és a hatékony személyközi stratégiák alapjait. Ez a készségként elsajátított, mint Daniel Dennett írja, „naiv szociális technológia”⁴ az észlelések, vélekedések, intenciók

⁴ DENNETT, Daniel C.: *Az intencionalitás filozófiája*. Budapest, Osiris, 1998, 43.

és cselekvések között oksági kapcsolat lehetséges mintáinak mindennapi értelmezési keretként való felhasználását jelenti. A népi pszichológia a vélekedéseket, intenciókat, vágyakat, cselekvéseket stb. egymással valós oksági kapcsolatban lévő intencionális eseményeknek és állapotoknak tekinti. Ezek az oksági kapcsolatok általános törvényekkel leírható viszonyok. Mint a Jerry Fodor álláspontját ismertető Dennett írja, a népi pszichológia „nem idealizált racionalisztikus kalkulusmód, hanem naturalista, empirikus leíróelmélet, mely a tapasztalatokkal kapcsolatos igen sok indukció által feltárt oki szabályszerűségeket rendeli a dolgokhoz”.⁵ Ezek az intencionális okság háttérben feltételezett szabályszerűségekre utalnak, hogy a mindennapi cselekvésmagyarázatok rendszerint az értelmezett cselekvések észszerűségéből indulnak ki. Azaz a cselekvő racionalitására utalva nevezik meg a cselekvések indokait. Emiatt tekinthetjük a népi pszichológiát „racionalisztikus értelmező és előre jelző kalkulusnak”.⁶ Ez a racionális kalkulus egyrészt azt feltételezi, hogy a cselekvő vélekedéseit az ágens megismerési szükségleteihez és élettörténetéhez mérten minősíthetjük igaznak és relevánsnak, másrészt abból a hipotézisből indul ki, hogy a cselekvő a cselekvési tervei szempontjából releváns tények ismeretében és azoknak megfelelően cselekszik. Azaz a népi pszichológiát végső soron olyan sajátos logikai behaviorizmusnak kell tekintenünk, amely a cselekvő vélekedéseit annak az előfeltételezésnek a jegyében rekonstruálja cselekvési okokként, hogy a cselekvő bizonyos feltételek mellett bizonyos viselkedésre hajlik, „olyan viselkedésre, amely a személy más hiedelmeinek és vágyainak megléte mellett racionális lenne”.⁷

A szándékokra, vélekedésekre, vágyakra utaló cselekvésmagyarázatok tehát az aktusok észszerűségét feltételezve írják le a végrehajtásukhoz vezető mentális folyamatokat, azaz a cselekvők racionalitásából kiindulva próbálják megragadhatóvá tenni az aktusok valódi okait. Mint arra Jerry Fodor is felhívja a figyelmet, az „értelmes cselekvés” mint fogalom egy olyan lényegi oki elemet tartalmaz, amelyet egy adott kultúrában valamennyi individuuum értelmességkritériumnak tekint.⁸ Ennek jegyében képesek a kommunikáló felek egymáshoz mint intencionális rendszerekhez közeledni, vagyis mint olyan létezőkhöz, amelyek viselkedését úgy lehet megérteni és előre jelezni, hogy vélekedéseket, vágyakat, kívánságokat tulajdonítunk nekik.⁹ Ezeket a mentális állapotokat, véli Dennett, rendszerint abból kiindulva azonosítjuk, hogy azokat az individuumnak élettörténetei függvényében birtokolnia kell.¹⁰ Más szóval, azt feltételezzük a másik ember viselkedésének megértésekor, hogy a neki tulajdonított mentális állapotok egyaránt igazak és relevánsak a narratívákban megjelenített élete szempontjából. Bár Dennett ezt a folyamatot nem elemzi részletesen, megállapításai sejtetik, hogy ez az értelmezési processzus narratívák csomópontján zajlik. A másik fél viselkedésével szembesülő individuuum úgy alkot narratívát a viselkedésről és annak körülményeiről, hogy megpróbálja rekonstruálni a viselkedés

⁵ DENNETT: *i. m.* (1998), 54.

⁶ Uo., 47.

⁷ Uo., 50.

⁸ FODOR, Jerry: *The Language of Thought*. Cambridge, Harvard University Press, 1975.

⁹ DENNETT, Daniel C.: „Intentional Systems” = *The Journal of Philosophy*, 1971, 4. sz.

¹⁰ DENNETT: *i. m.* (1998), 47.

relevanciáját megvilágító élettörténetet, amely így egyfajta keretnarratívaként szolgál a viselkedés által közvetlenül kifejezett narratíva értelmezéséhez. Ez alapján jut arra a következtetésre, hogy a viselkedés olyan aktusokból áll, amelyek teljes mértékig relevánsak és észszerűek az általa különböző mentális állapotokkal (vélekedésekkel, vágyakkal) felruházott individuuum esetében.

A fentieket továbbgondolva tehát kijelenthetjük, hogy megértett és a saját történeteinkkel egybevetett narratívák tükrében minősítjük racionálisnak, és ezáltal bizonyos feltételek fennálltával megjósolhatónak mások cselekedeteit. A népi pszichológia így voltaképpen arra a képességünkre épül, hogy reprodukálva a másik aktusai által közvetlenül megjelenített narratívákat és az azokat meghatározó élettörténeteket és közösségi, társadalmi metanarratívákat, meg tudjuk érteni, hogy az individuuum az adott szituációban végrehajtható lehetséges cselekvések közül miért éppen az adott szituációban észlelt aktusokat választotta ki céljai elérésére. A cselekvések által reprezentált explicit történetek a cselekvők élettörténeteiből táplálkozó implicit narratívák viszonyában válnak a cselekvések értelmezésének és előrejelezhetőségének pilléreivé. Ez a belső reláció teszi megragadhatóvá a cselekvők intencióit és ez alapján válnak megjósolhatóvá cselekedeteik az egyes szituációkban. Ahhoz tehát, hogy megértsük egy individuuum adott szituációban végrehajtott cselekvésének intencióit, tudnunk kell, hogy az adott helyzetben milyen társadalmilag elfogadott lehetséges cselekvések közül választhatta ki az észlelt probléma megoldására leginkább megfelelőnek tűnő aktust. A cselekvés reprodukálható oka ebben a választásban rejlik. A cselekvés megértésének alapját pedig értelemszerűen a lehetséges cselekvéseket mint viselkedési mintákat megjelenítő kulturális és társadalmi metanarratívák megismerése jelenti.

Az individuuum cselekvései során folyamatosan jelzi a cselekvési mintákat kínáló metanarratívákhoz való viszonyát, hogy ily módon is értelmezési támpontokat kínáljon cselekvései megértéséhez az adott szituációban. Kommunikációs aktusai, magatartása a számára viselkedésmintát, lehetséges problémamegoldó cselekvést kínáló metanarratívához való viszonyát jelenítik meg. A kommunikációs aktus vevője ennek ismeretében rekonstruálja az adó indítékait, valamint az azokat befolyásoló vélekedéseket, vágyakat, és ennek tudatában minősíti az adó cselekedeteit egy adott kommunikációs szituációban racionálisnak vagy irracionálisnak.

Visszatérve tehát a művészeti alkotások értelmezésével kapcsolatos gondolatmenetünkhöz, mindez annyit jelent, hogy az alkotások által megjelenített történetek háttérében olyan implicit narratívák húzódnak, amelyek annak a kérdésnek a tisztázásához nyújtanak értelmezési támpontot, hogy egy individuuum miért éppen az adott alkotást és az alkotás megismertetését szolgáló kommunikációs közeget választotta a kulturálisan és társadalmilag elfogadott lehetséges aktusok közül az általa közvetíteni kívánt történet megjelenítésére. Az alkotó elsődleges indítéka, hogy a befogadó az alkotás által bemutatott explicit történetet ennek az implicit történetnek a jegyében reprodukálja. Ennek elsődleges feltétele pedig, hogy a befogadó megfelelő információkkal rendelkezzen az alkotó által lehetségesnek tekintett cselekvések körének és a társadalmilag elfogadott potenciális aktusok csoportjának viszonyáról, vagyis arról, hogy az adott szituációban az alkotó milyen lehetséges cselekvésekkel reagálhatna a megoldani kívánt problémára.

Az alkotó által közvetített jelentéstartalmak tehát oly módon válnak megragadhatóvá a befogadó számára, hogy az alkotó az alkotása révén közvetlenül megjelenített explicit történet és az alkotás folyamatához való viszonyát reprezentáló implicit történet metszéspontján teszi érzékelhetővé a befogadó számára alkotói szándékait, vágyait, attitűdjeit, vélekedéseit. Az alkotó cselekedeteinek különböző stíluselemekkel, nonverbális eszközökkel és más kellékekkel megjelenített és az üzenet önmagához való viszonyát reprezentáló dimenziója így olyan implicit narratívákat feltételez, amelyek azt „beszéli el” az adott szituációban, hogy az alkotó miért az általa végrehajtott aktust/aktusokat választotta üzenete közvetítésére. Így az ilyen típusú implicit narratívák reprodukálása jelenti a feltételét annak, hogy a befogadó megragadja az alkotó cselekedeteinek szubjektív elemeit, és ezáltal a mű által közvetített üzenet megismertetésére irányuló kommunikatív aktus jakobsoni értelemben vett poétikai funkciója érvényesülhessen.¹¹ Más szóval, ez a narratívátípus tárja fel az alkotó cselekedeteinek szubjektív elemeit, az alkotó szándékát, hitét, vágyát a választását megérteni akaró befogadó számára. Az explicit és az implicit narratíva egyidejű reprodukálásával válhat a népi pszichológia eszközeit használó befogadó számára világossá, hogy egy adott helyzetben lehetséges, társadalmilag elfogadott cselekvések közül az alkotó milyen indítékok alapján választott ki egyet üzenete közvetítésére, és hogy ezeknek az indítékoknak a hátterében milyen vélekedések, vágyak, attitűdök rejlenek. Egy ilyen irányú értelmezési processzus eredményeként lehet egy adott szituációban valamely művészi cselekvést és cselekvőt racionálisnak tekinteni, és hasonló szituációkban előre jelezhetőnek tartani bizonyos aktusait és viselkedésmódját. Az explicit narratívákat, azaz valamilyen konkrét probléma megoldására irányuló aktus eseménystruktúráját megjelenítő cselekvések (pl. a történetmesélésre irányuló kommunikatív aktusok), közvetlenül észlelhető eseménysorok, jelek révén hivatottak feltárni az alkotói indítékokat. A műveit nyilvánosság elé táró művész ezek segítségével kívánja megragadhatóvá tenni, hogy miért éppen az adott cselekvést tekintette leginkább megfelelőnek az általa észlelt probléma megoldására, és a problémamegoldással kapcsolatos üzenete közvetítésére. Ezzel a narratívátípussal az alkotó azt „meséli el” egy adott helyzetben, hogy miért reagált a befogadó által érzékelt konkrét cselekvéssel az észlelt problémára. Ezzel egy időben viszont aktusaival, viselkedésével megjelenít egy implicit narratívát is, hogy megvilágítsa az észlelt problémával és magával a cselekvési helyzettel kapcsolatos általános attitűdjeit is. Ezzel a különböző cselekvésformákkal, verbális és nonverbális jelekkel, stíluselemekkel megjelenített történettel az alkotó érzékeltetni kívánja környezeté számára alkotói cselekedetei szubjektív elemeit, és ezáltal azt, hogy általában hogyan viszonyulna az adott szituációban észlelt problémához és a konkrét szituációhoz hasonló helyzetekhez. Ezek a például stilisztikai eszközökkel, gesztusokkal, mimikai játékokkal megjelenített implicit narratívák azt „mesélik el” a befogadók számára, hogy az alkotó rendszerint milyen

¹¹ Mint Roman Jakobson óta tudjuk, a kommunikatív aktus egyik különleges rendeltetése az üzenetre irányuló poétikai funkció, lásd: JAKOBSON, Roman: *Hang-Jel-Vers.* Bp., Gondolat, 1972. E funkció érvényesülésével a kommunikációs üzenet voltaképpen saját lényegét, szubjektív tartalmi elemeit közvetíti a kommunikációs aktus vevője számára. Ez a funkció, véli Jakobson, az egyenértékűség elvét a szelekció tengelyéről a kombináció tengelyére vetíti, mintegy megvilágítva az adó által kiválasztott elemek kombinációjában rejlő megjelenítő erőt.

cselekvésekkel, viselkedéssel reagál az adott helyzethez hasonló szituációkban hasonló problémákra.

Az alkotó ezekkel az implicit narratívákkal kívánja érzékeltetni az identitását formáló meta- és autobiografikus narratívákhoz való viszonyát is. Így járul hozzá ahhoz, hogy a cselekvéseit, viselkedését megérteni próbáló befogadók az explicit narratívák által megjelenített intencióiról, vágyairól, vélekedéseiről, attitűdjeiről árnyaltabb képet kapjanak. Azaz oly módon értsék meg, hogy az alkotó az adott helyzetben miért az adott cselekvéssel reagált az észlelt problémára, hogy egyúttal képet alkotnak az alkotó hasonló szituációkkal és problémákkal kapcsolatos általános attitűdjeiről is. Az implicit narratívák tehát azt sugallják a befogadók számára, hogy az alkotó a konkrét szituációhoz hasonló helyzetekben az aktuális problémához hasonló problémák megoldásakor általában hogyan cselekszik. Ezáltal teszik igazán érthetővé az alkotói cselekedetek által közvetlenül megjelenített explicit narratívákat, amelyek azt hivatottak megvilágítani, hogy az alkotó az adott szituációban miért az adott akaszt választotta üzenete közvetítésére az alkotó és a befogadó által egyaránt ismert lehetséges cselekvések közül.

A cselekvések, kommunikatív aktusok által megjelenített narratívák ebben a kettős szerkezetben biztosítják a cselekvések megértésének, a cselekvési szándékok megragadásának feltételeit a legegyszerűbb népi pszichológiai értelmezési folyamatoktól a legkomplexebb kommunikációs jelentéstartalmak reprodukálásáig. Az explicit és implicit narratívák metszéspontjában válik igazán érthetővé, hogy a cselekvő a társadalmilag elfogadott lehetséges aktusok közül miért éppen az aktuális cselekvést választotta az általa észlelt probléma megoldására, és ezzel együtt cselekvési indítékai megjelenítésére. Ez pedig kizárólag akkor válhat lehetségessé, ha a cselekvő és a cselekvését megérteni akaró egyén az adott helyzetben az adott probléma kapcsán hozzávetőlegesen ugyanazokkal az ismeretekkel rendelkezik, azaz egyaránt ismerik az egyén viselkedését az adott helyzetben meghatározó metanarratívákat.

Egy könyv formájában megjelent regény olvasásakor például a regény fókuszában lévő történet több más, értelmezési keretként funkcionáló narratíva csomópontjában válik megragadhatóvá. Az olvasó egyrészt mozgósítja az explicit történettel és a könyvvel mint kommunikációs médiummal kapcsolatos saját autobiografikus narratíváit, valamint az értelmezési folyamat szempontjából relevánsnak tartott társadalmi, kulturális metanarratívákat. Másrészt a stíluselemek, alkotói eszközök stb. révén következtet azokra az implicit narratívákra, amelyek a szerző a diskurzushoz való viszonyát jelenítik meg a számára. A könyv olvasásakor értelmezési keretként működő narratívacsoport meghatározó elemei tehát azok a történetek, amelyek a könyvvel mint kommunikációs médiummal kapcsolatos szerzői és befogadói attitűdöket jelenítik meg.

A médium tehát nem csupán közege, de jelentésformáló eleme is a művek által megjelenített történetek értelmezési folyamatának. Mindez akkor kap különös jelentőséget, amikor a médium sajátosságai révén az alkotó által közzétett alkotások explicit történetei más narratívák rendszerébe ágyazottan válnak elérhetővé a befogadók számára. Valójában ez történik akkor, ha például egy, a tömegmédiák kulturális, társadalmi hatásait érintő irodalmi alkotást vagy egy festményt az új média tömegkommunikációs tartalmakat is befogadó és továbbító csatornáin (pl. valamilyen közösségi

médiafelületen) tesz elérhetővé alkotójuk. Ebben az esetben az explicit alkotói narratívák az adott médium által közvetített (pl. tömegkommunikációs) narratívák rendszerébe épülve jutnak el a befogadóhoz, aki az értelmezés folyamatában a közzétételnek erre a formájára irányuló alkotói szándékot interpretációs szempontnak tekinti. Az alkotó azzal, hogy az adott médiumhoz kötődő narratívátípusok egyikeként teszi elérhetővé az általa megjelenített explicit narratívát, egy olyan, a szándéktulajdonítást megalapozó történetet sugall a befogadónak, amely egyúttal speciális jelentésárnyalatokat is kölcsönöz az értelmezés tárgyát jelentő alkotásnak. Más szóval, a mű értelmezésének kulcsmozzanatát jelenti az a befogadói felismerés, hogy az alkotó a fentiek tudatában tette közzé az új média felületein alkotását. Ez pedig szükségszerűen vonja maga után az online térben megjelenő alkotói narratívák és értelmezési keretek mediatizációjának folyamatát. Ahhoz, hogy ezt a folyamatot megértsük, tisztáznunk kell, hogyan is hatnak az online térben kapcsolatba kerülő alkotóra és befogadóra az új médiához köthető narratívák.

2. Mediatizálódó alkotói narratívák az online térben

A továbbiakban tehát abból a feltevésből indulunk ki, hogy az új média használatával közzétett, bemutatott alkotói narratívák mindkét – explicit és implicit – szintje mediatizálódik. Az alkotás által megjelenített explicit narratíva maga is az online térben közvetített mediatörténetek egyikévé válik. Így értelmezésükre a média más, az adott narratívához tartalmilag kapcsolódó explicit narratíváival összefüggésben kerül sor. Az implicit narratívák viszont annak jegyében jelenítik meg az alkotó közzétételi szándékát, hogy az alkotó a fenti szempont tudatában dönt az online médiatérben való megjelenésről. Azaz a közzététellel kapcsolatos alkotói szándékok az online közlési formával és az új médiával kapcsolatos attitűdök megértésével válnak megragadhatóvá az alkotások értelmezésének folyamatában. Azzal, hogy az alkotó az online közlés során megjeleníti az új médiához való viszonyát, sajátos jelentésárnyalattal látja el a közzétett alkotás értelmezendő történeteit. Ez az online térben bemutatott alkotások mediatizációjának alapja. Ahhoz, hogy megértsük e folyamat lényegét, mindenekelőtt tisztáznunk kell, hogy milyen hatást gyakorolnak az egymással az új média révén kapcsolatba kerülő alkotói és befogadói narratívákra a médiához kötődő történettípusok.

Ma már kevesen vitatják, hogy az új kommunikációs technológiákat különböző szintű narratívák befogadására és továbbítására használó ember identitásformáló történetei között egyre fontosabb szerepet töltenek be a televízió megjelenése és elterjedése óta a társadalom „intézményesített mesemondójának”¹² tekintett tömegmédia narratívái.¹³ A tömegkommunikáció új csatornáinak megjelenése, az internet, a különböző közösségi oldalak által kínált kommunikációs felületek mind népszerűbbé válása ugyanakkor a képek, hanganyagok, írott szövegek által közvetített médianarratívák

¹² GERBNER, George – GROSS, Larry: „Living with Television: the Violence Profile” = *Journal of Communication*, 1976, 26. sz., 173–199.

¹³ SZÉCSI Gábor: *A történetekbe zárt elme. Adalékok a narrativitás filozófiájához*. Bp., Akadémiai, 2020.

soha nem látott offenzíváját eredményezi a felhasználók mindennapi életvilágában. Az új eszközöket használó emberek gondolkodásmódja, nyelvi világa teljes mértékig ráhangolódik a növekvő számú adat, információ hatékony befogadásának és továbbításának igényére. A mentális világukban, fogalmi apparátusukban, nyelvük struktúrájában bekövetkező változások képessé tehetik őket arra, hogy a megnövekedett számú napi információhalmazból kiválogassák, tudásuk részévé tegyék és kommunikálják a számunkra legfontosabbakat. Ennek következményeként mind nagyobb szerepet kap mindennapi megismerési folyamatainkban azoknak a médiumoknak a kiválasztása, amelyek a gondolkodásuknak, értékrendjüknek leginkább megfelelő narratívák keretében közvetítik feléjük a szóban forgó információkat. Azaz mindinkább azokat a médiumokat keresik, amelyek keretnarratívái összehangolhatók saját, korai tapasztalataikból táplálkozó autobiografikus narratíváikkal, a viselkedésüket meghatározó közösségi, társadalmi metanarratívákkal, véleményükkel, értékrendjükkel. Az új média korában az információáramlás sebességének és a feldolgozandó információk számának ugrásszerű növekedésével ez a szelektív befogadási folyamat egyre meghatározóbbá válik a médiával folytatott kommunikáció gyakorlatában. Az új média használatához kötődő információ- és ingeráradatban a befogadók figyelme mindinkább fragmentálódik, az aktív figyelem időtartama csökken. Általában koncentrálatlanul, gyorsan és kis dóziszokban, különösebb érdeklődés nélkül fogadják be a tényeket és adatokat, ugyanakkor kritikusak is velük szemben.

Az új kommunikációs technológiákat használó ember a tömegmédiával folytatott kommunikáció eredményeként saját történeteinek, a közösségi metanarratíváknak és a média narratíváinak metszéspontján egy „folyamatos párbeszéd”¹⁴ keretében erősíti meg azonosságtudatát. Azaz identitása szempontjából is fontos, hogy minél több, saját értékrendjét, felfogását, véleményét megerősítő információt kapjon a partnernek tekintett médiától a gyorsuló változások világában. Nem véletlenül jut több médiakutató is arra a megállapításra, hogy a digitális kultúra embere úgy kezeli a televíziót vagy az új médiát, mintha az egy társadalmi szereppel bíró kommunikációs partner, valós személy lenne, akivel folyamatos interperszonális kommunikációt folytathat valamilyen valós helyen énképe, identitása megerősítése céljából.¹⁵ Mindez egyúttal egy, a média által kultivált és annak keretnarratíváiban sugallt értékrend elfogadásából fakadó közösségi tudat megerősödését is szolgálja a hálózott individuumok körében.

A médianarratívák én- és közösségfogalomra gyakorolt hatása talán leginkább az új média használatához köthető és ezáltal a digitális kultúra emberének mindennapi döntéseit meghatározó értékkonfliktusok kezelésében mutatkozik meg. Joggal sürgeti tehát mind több, a kérdéskört vizsgáló teoretikus egy olyan általános elmélet kidolgozását, amely az új közösségi formák kialakulását kísérő értékkonfliktusokkal és értékpreferenciákkal foglalkozik. Shalom Schwartz például arra a következtetésre jut, hogy az információ korában a specifikus értékek (pl. hatalom vs. univerzalizmus,

¹⁴ DAYAN, Danial – KATZ, Elihu: *Media Events: The Live Broadcasting of History*. Cambridge, Harvard University Press, 1992.

¹⁵ REEVES, Byron – NASS, Clifford: *The Media Equation: How People Treat Computers, Television, and New Media Like Real People and Places*. Cambridge, Cambridge University Press, 1996.

hagyomány vs. hedonizmus) és az éntranszcendens és az énhangsúlyozó értékek közötti univerzális konfliktus kialakulásának vagyunk tanúi.¹⁶ Ezeknek az értékkonfliktusoknak feloldására a befogadók történeteket várnak és kapnak a tömegmédiától. Olyan történeteket, amelyek könnyen megjegyezhető és továbbadható ismeretté szervezik a megszerzett információkat, és amelyek jól használható értelmezési támpontokat kínálnak az egyre komplexebbé váló társadalmi, kulturális folyamatok megértéséhez. Ezek a történetek azonban egy tágabb narratívakeretben jelennek meg a médiakommunikáció gyakorlatában. Mint arra a fentiekben is utaltam, a tömegmédiával kommunikált valamennyi történet olyan keretnarratíva része, amelyet a média önmagáról, saját értékrendjéről, a működését meghatározó morális, kulturális, politikai stb. irányelvekről „mesél” folyamatosan a célcsoportoknak. A befogadók e keretnarratívák alapján választják ki az értékrendjükhez leginkább közelálló és ezért hitelesnek tekintett médiumot az egyre növekvő kínálatból. Az új média által közvetített tömegkommunikációs történetek ezekkel az implicit narratívaként működő keretnarratívákkal együtt jutnak el a célcsoportokhoz, és erősítik meg bennük a tömegmédiával értékrendje iránti elkötelezettséget. Ezt a közös értékrend elfogadásából fakadó közösségi tudatot hivatottak megszilárdítani például a médiában áramló hírek által közvetített narratívák. Az információk befogadását segítő explicit narratívák közvetlenül, egy konkrét problémához kötve jelenítik meg a tömegkommunikációs tartalmakat. Az implicit vagy keretnarratívák pedig az adott média működését meghatározó általános értékrendet hivatottak megjeleníteni.

Erre a napi rituáléra, a narratívák közlésének folyamatosságára szüksége van a digitális kultúra emberének, hiszen ezek az énképét is megszilárdító történetek fontos értelmezési támpontokat kínálnak számukra a felgyorsuló híráramlásban. Ezek hiányában zavarttá, bizonytalanná válik, és megállíthatatlanul sodródik a fragmentálódás, az elmagányosodás irányába. A tömegmédiával pedig emiatt és a médiapiacra tapasztalható növekvő versenyt észelve folyamatos történetmesélésre kényszerül, amihez a hírek, illetve azok hiányában az álhírek jelentik számára a legkézenfekvőbb eszközöket. A hírek mint narratív struktúrák tehát maguk is részei egy komplex narratívának, a média önmagáról mesélt történetének, és így egy időben két, egy explicit és egy implicit narratívát jelenítenek meg a befogadó számára. A két narratíva együttesen világítja meg a hír közlésének hátterében rejlő kommunikációs szándékot. A hírt e megértett szándék jegyében fogadják be a kommunikatív aktusok vevői. Azaz megértik, mit akart elérni, közölni velük a kommunikátor. Ennek a szándéknak a felismerése a feltétele annak, hogy a szelektív befogadás folyamatában elfogadják vagy elutasítsák a hír által megjelenített narratívákat.

Az új média expanziója és az új technológiát használó ember mindennapi életvilágának folyamatos mediatiszációja jelentős változásokat von maga után az információk feldolgozása és közvetítése terén. A digitális kultúra emberének gondolkodásmódja, nyelvi világa teljes mértékig ráhangolódik az egyre növekvő számú adat, információ hatékony befogadásának és továbbításának igényére. A mentális világában, fogalmi

¹⁶ SCHWARTZ, Shalom H.: „An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values” = Online Readings in Psychology and Culture, 2012, 2/1.
<http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116> (utolsó letöltés: 2022. 02. 05.)

apparátusában, nyelvhasználatában bekövetkező változások képessé tehetik arra, hogy a megnövekedett számú napi információhalmazból kiválogassa, tudása részévé tegye és kommunikálja a számára leginkább fontosakat.¹⁷ Ennek a folyamatnak a következménye az is, hogy egyre tudatosabban választja ki azokat a hírforrásokat, illetve médiumokat, amelyek a gondolkodásmódjának, értékrendjének leginkább megfelelő narratívák keretében közvetíti felé a szóban forgó információkat. Azaz mindinkább azokat a médiumokat keresi, amelyek keretnarratívái összehangolhatók személyes és közösségi narratíváival, véleményével, értékrendjével.¹⁸

A fentiekben tehát arra kívántam rávilágítani, hogy az általam feltételezett kettős szerkezetű narrativitás hálója hogyan szövi át az új média segítségével a kommunikációs kapcsolatait építő ember mindennapi életvilágát, és miként vezethet el ez a folyamat a tömegkommunikációs narratívákhoz kapcsolódó alkotói és befogadói történetek mediatiszációjához, egy, a médianarratívákhoz kötődő értelmezési keret kialakulásához. Mindenekelőtt azt próbáltam meg ezzel a kísérlettel igazolni, hogy az ilyen jellegű vizsgálódások használható adalékokkal szolgálhatnak az online közlési formákra kényszerülő művészet sajátos gondolati, nyelvi, képi világának megértésé-

¹⁷ Lásd: SZÉCSI Gábor: *Média és társadalom. Kommunikációfilozófiai adalékok a mediatiszáció fogalmához.* Bp., Akadémiai, 2016.

¹⁸ Így nyer napjainkban megerősítést az a jól ismert médiatudományi modell is, ami „szelektív észlelés” (*selective perception*) elmélet néven vált ismertté az 1960-as évektől. Az elmélet egyik jelentős képviselője, Joseph Klapper ugyanis arra hívja fel a figyelmet, hogy a befogadók, miközben válogatnak a média által közvetített információk közül, elsősorban azokat az üzeneteket keresik, amelyek megerősítik véleményüket, és elutasítják, illetve kerülnek azokat a narratívákat, amelyek ellentmondanak neki (KLAPPER, Joseph: *The Effects of Mass Communication.* New York, Free Press, 1960). Ennek a mind tudatosabbá váló szelekciónak Klapper szerint három szintje alakul ki: 1. a befogadók nem követik figyelemmel azokat a médiumokat, amelyek saját értékrendjüktől, felfogásuktól eltérő véleményeket, narratívákat fogalmaznak meg; 2. ha akaratlanul találkoznak is ilyen – értékrendjükkel szemben álló – üzenetekkel, figyelmen kívül hagyják őket; 3. ha találkoznak ilyen üzenetekkel, és meg is jegyzi őket, viszonylag gyorsan elfelejtik valamennyit. Klapper szerint ennek a jelenségnek alapvetően az az oka, hogy az ember kerüli a disszonáns helyzeteket, és távol tartja magától azokat az információkat, véleményeket, amelyek értékrendjének, világképének újragondolására késztenék. Ez ugyanis jelentős mentális energiákat igénylő feladat lenne, amit egész egyszerűen nem lehet megoldani az egyre gyorsuló információáramlás közepette. Ezért a média hatása mindinkább a befogadói vélemények megerősítésében, semmint megváltoztatásában mutatkozik meg. Az új média korában az információáramlás sebességének és a feldolgozandó információk számának ugrásszerű növekedésével a szelektív befogadási folyamat mind nagyobb szerepet kap a médiával folytatott kommunikáció gyakorlatában. Az új média használatához kötődő információ- és ingeráradatban a befogadók figyelme mindinkább fragmentálódik, az aktív figyelem időtartama csökken. Általában koncentrálatlanul, gyorsan és kis dózisosokban, különösebb érdeklődés nélkül fogadják be a tényeket és adatokat, ugyanakkor kritikuskak is velük szemben. Így van ez a hírekkal is. A lassan kezelhetetlenné váló mennyiség és változatosság miatt igyekszünk lehetőség szerint minél több, számunkra érdektelen hírüzenetet kizárni, aktívan és tudatosan próbáljuk védeni magunkat, tehát szelektáljuk, szűrjük, blokkoljuk a folyamatosan érkező információkat. Ezt a médiafogyasztói magatartást erősíti a többszörös kommunikáció kínálta bővülő választék is. Egyre inkább nő ugyanis annak a lehetősége, hogy az egyes célcsoportok olyan speciális értékrendjüknek megfelelő narratívákat kínál, véleményüket, álláspontjukat megerősítő médiumokat találjanak a rendszerben, amelyek biztos eligazodási pontokat kínálnak számukra az egyre komplexebbé váló társadalmi, politikai, gazdasági folyamatok megértéséhez és értékeléséhez. A felgyorsuló információáramlásban nincs a célcsoportok tagjainak lehetősége és kapacitása arra, hogy a tények feldolgozását és értékelését segítő narratívákat megváltoztassák. Ezért ragaszkodnak az általuk megismert és elfogadott keretnarratívák közvetítő médiához, amelytől el is várják, hogy a média elfogadott értékrendjének megfelelő anyagokkal, hírekkel és a hozzájuk kapcsolódó történetekkel erősítse meg meggőződéseiket, vélekedéseiket, véleményüket. A szelektív észlelés jelenségét igazolják azok a kutatások is, amelyek arra világítanak rá, hogy a média és a közönség napirendje között nem lehet ok-sági kapcsolatot kimutatni, azaz a hírműsorok és a befogadók által legfontosabbnak tartott témák között nincs direkt kapcsolat; a közvélemény által fontosnak vélt problémák strukturájában gyakran jelentős mértékben eltér a média napirendjének szerkezetétől. A befogadók tehát elsősorban azokat a műsorelemeket, híreket keresik, amelyek narratívái megerősítik véleményüket, értékrendjüket, biztos pontot jelentenek az információk értelmezéséhez. Válogatnak a média által kínált témák közül, és ennek során gyakran érdektelenné tartják a média által tudatosan napirenden tartott, preferált témákat. A média által közvetített információkat saját történeteik tükrében dolgozzák fel és továbbítják saját csatornáikon.

hez. E megközelítés jegyében például világosabbá válhat számunkra az is, hogy az online térben műveit nyilvánosságra hozó alkotó szándékainak, hiteinek, attitűdjeinek megragadása milyen speciális értelmezési stratégiákat igényel a befogadók részéről. Így közelebb kerülhetünk annak a Kassák Lajos *Műterem* című verséből kölcsönzött sorok segítségével feltett kérdésnek a megválaszolásához is, hogy miként képes az online térben közzétett mű magába foglalni mindazokat, akik „ízlelni tudják a fájdalom kéjét és az alkotás örömét”, és hogyan szerez egy alkotó inspirációkat a műve befejezését és közzétételét követő virtuális „sétája” nyomán.

Irodalomjegyzék

- BARTHES, Roland: *Introduction to the Structural Analysis of Narratives = Image, Music, Text*. New York, 1977.
- DAYAN, Danial – KATZ Elihu: *Media Events: The Live Broadcasting of History*. Cambridge, Harvard University Press, 1992.
- DENNETT, Daniel C.: „Intentional Systems” = *The Journal of Philosophy*, 1971, 4. sz., 87–106.
- DENNETT, Daniel C.: *Az intencionalitás filozófiája*. Bp., Osiris, 1998.
- FODOR, Jerry: *The Language of Thought*. Cambridge, Harvard University Press, 1975.
- GERBNER, George – GROSS, Larry: „Living with Television: the Violence Profile” = *Journal of Communication*, 1976, 26. sz., 173–199.
- JAKOBSON, Roman: *Hang-Jel-Vers*. Bp., Gondolat, 1972.
- KLAPPER, Joseph: *The Effects of Mass Communication*. New York, Free Press, 1960.
- LAKOFF, George – NARAYANAN, Srin: „Toward a Computational Model of Narrative” = *Computational Models of Narrative: Papers from the AAAI Fall Symposium*, 2010, 21–28.
- REEVES, Byron – NASS, Clifford: *The Media Equation: How People Treat Computers, Television, and New Media Like Real People and Places*. Cambridge, Cambridge University Press, 1996.
- SCHWARTZ, Shalom H.: „An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values” = *Online Readings in Psychology and Culture*, 2012, 2/1. <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
- SZÉCSI Gábor: *Média és társadalom. Kommunikációfilozófiai adalékok a mediatizáció fogalmához*. Bp., Akadémiai, 2016.
- SZÉCSI Gábor: *A történetekbe zárt elme. Adalékok a narrativitás filozófiájához*. Bp., Akadémiai, 2020.
- WHITE, Hayden: *A történelem terhe*. Bp., Osiris, 1997.